

TURGONYI ZOLTÁN
LECTORI SALUTEM

Tisztelt Olvasók!

Jelen számunk két leghosszabb írásának tárgya az emberiség történetének lehetséges kezdetével, illetőleg végével kapcsolatos, tehát igencsak alapvető problémákat vizsgál, amelyek fontosságát aligha kell bizonygatnunk, hiszen mind az evolúció és a vallás viszonya, mind az ökológiai válság következtében vagy más okból fenyegető világhozsátzórá lehetősége napjainkban is heves vitákat gerjeszt. Érdemes tehát a szokásosnál kicsit alaposabban szemügyre vennünk az említett két szöveget, Kovács Gusztáv **Tanulmány** rovatunkban olvasható cikkét és Széll Kálmánnak a **Fórum** rovatban található hozzászólását Rojkovich Bernadette tavalyi évfolyamunk harmadik számában megjelent írásához.

Kovács Gusztáv *Nézz fel! Teremtésvédelem a filmvásznon* című tanulmánya két különböző korszakban született gondolat kísérlet bemutatásával szemlélteti, hogyan beszélhetünk ma ugyanúgy a banalitás veszélye nélkül az ökológiai katasztrófa általi fenyegetettségünkről, mint ahogyan ez a hetvenes években volt lehetséges, annak ellenére, hogy akkoriban a téma még újdonságként hatott, míg napjainkra az erről szóló beszéd közhelyessé vált. Az első gondolat kísérletet Richard Routley fogalmazta meg 1973-ban. Röviden a következő kérdésben foglalható össze: ha egy világhozsátzórá követően az emberiségnek csupán egyetlen tagja marad életben, és ez az utolsó ember elpusztítja az összes növényt és állatot, vajon hogyan kell tettét erkölcsileg megítélnünk? A válasz nyilvánvalóan elsősorban azon múlik, hogy a bioszférát pusztán az ember szolgálatában álló eszköznek vagy, ellenkezőleg, fajunk érdekeitől függetlenül is értékesnek tekintjük-e. Routley ez utóbbi álláspontot képviselte, sürgetve az egyoldalúan antropocentrikus álláspont feladását az etikában. A másik – közelmúltbeli – gondolat kísérlet Adam McKay *Ne nézz fel!* című, 2021-ben készült filmje, amelyben hiába jelzi előre néhány tudós egy a Föld felé közeledő aszteroida becsapódásának veszélyét, a társadalom nem képes megfelelően védekezni, mert az egyes alrendszerek csupán a maguk szűk érdekeire vannak tekintettel: a veszélyről hírt adó tévéműsor szerkesztői egyedül azzal törődnek, mennyire lehet szórakoztató az adás a nézők számára, az amerikai elnök csak az aszteroidának a választásokra gyakorolt esetleges hatásával foglalkozik, és így tovább, tehát hiányzik az átfogó, az egész emberiség sorsát és a hétköznapiságon túl lévő, valóban fontos végső kérdéseket szem előtt tartó közelítésmód, s ezért be is következik a katasztrófa.

A két gondolat kísérlet további töprengésre készítheti az olvasót. Ki lehet-e (és ki kell-e) törnünk az antropocentrikus szemléletből? És függ-e a válasz attól, hogy számolunk-e Istennel? Ha eltekintünk az Ő létezésétől, akkor (az egyszerűség kedvéért most feltételezve, hogy az univerzumban nincs más eszes élőlény) a jelen sorok szerzőjének véleménye szerint nehezen tulajdoníthatunk önértéket a bioszférának. A benne létező élőlények saját lét- és fajfenntartásukra törekszenek, és a világ csak az ezekkel kapcsolatos vonatkozásaiban (mint eszköz) „érdeklí” őket, ha e szó egyáltalán használható itt. A bioszféra egészére nincs rálátásuk; ennek rendjét felfogni és esetleg szépnek találni csak az ember képes, de még róla sem mondhatjuk minden további nélkül, hogy önértékként kezeli a rajta kívüli élővilágot. Az „utolsó ember” eseténél maradvá: ha az ő szubjektív értékrendje történetesen éppen olyan, hogy ennek alapján személy szerint szépnek találja a bioszféra működését, így azzal a tudattal akar meghalni, hogy e szépség továbbra is fennmarad, és ezért tartózkodik a többi élőlény elpusztításától, akkor is nyilvánvaló, hogy ez *neki* okoz kellemes érzést, tehát tulajdonképpen ő is *eszközként* kezeli a bioszféra fennmaradását a saját preferenciáinak kielégítéséhez. Ha viszont feltételezzük Isten létét, és egyúttal a kereszténységnek megfelelően gondoljuk el Őt, akkor egyúttal azt is el kell fogadnunk, hogy az embert „a teremtés koronájának” szánta, és neki rendelte alá a többi földi teremtményt. Eljátszhatunk persze a gondolattal, hogy milyen lenne egy Isten alkotta, de emberek (és más eszes teremtmények) nélküli univerzum. Isten ezt „jönak” találhatná (akár a bibliai teremtéstörténetben a világot már az embernek a hatodik napon történt létrehozása előtt is), de ebben a tekintetben hasonló lenne egy természetbarát preferenciákkal bíró „utolsó emberhez”: *Neki* okozna „örömet” (ha lehet itt e szót használni) e világmindenség működésének szemlélése. A második gondolat kísérlet pedig arra figyelmeztet, hogy akár eszközként, akár önértékként kezeljük az emberalatti létezőket, vagy éppen magát az emberiséget, hatékony védelmükhöz túl kell lépnünk partikuláris érdekeinken.

Széll Kálmán cikke ugyancsak fontos problémát állít reflektorfénybe, amikor azt hangsúlyozza, hogy az evolúcióval kapcsolatban még ma is vannak megválaszolatlan kérdések, és ugyanígy az ősröbbanást illetően is, miközben mindkét elméletet sokan teljesen bizonyosnak tekintik. A szerző által felvetett konkrét kérdésekkel kapcsolatban (pl. hogy magyarázható-e véletlenekkel a szexualitás sajátosan emberi formájának vagy a teljes bioszféra rendjének és harmóniájának kialakulása) a magam részéről, nem lévén biológus, sem orvos, nem kívánok szaktudományos szinten véleményt nyilvánítani. Nem vitázom Széll Kálmán professzor úr kételyeivel, hanem egészen más oldalról közelítem meg e problémakört. Nekünk, keresztényeknek nem kell (és nem is szabad) a természettudományok pillanatnyi „fehér foltjait” kihasználva érvelnünk amellett,

hogy ezek és ezek a történések már csakis Isten különleges beavatkozásaival magyarázhatók. Hiszen könnyen megeshet, hogy egyszer mégis megszületik a szóban forgó kérdésekre a szaktudományos válasz, ami nemcsak az ezt korábban eleve kizáró álláspontunkat cáfolja meg, hanem ezen keresztül a keresztény tanítás egészének hitelét is kérdésessé teheti. Immunissá kell tennünk hitünk tanítását a szaktudományok *bármilyen* jövőbeli eredményével szemben, és ehhez elég, ha következetesen alkalmazunk néhány már rendelkezésünkre álló szellemi eszközt. Az egyik az isteni együttműködés (*concursum divinum*) régi katolikus tanítása, amely szerint Isten minden történést evilági okok felhasználásával idéz elő, nem pedig közvetlenül avatkozik be. Az Ő mozgó tevékenysége és az evilági dolgok aktivitása tehát nem zárja ki egymást, hanem *egyszerre* valósul meg két különböző síkon¹; a bennünket most érdeklő evolúció esetében pl. azt mondhatjuk, hogy valóban Isten teremt mindent, de úgy, hogy ehhez eszközként éppen azokat a folyamatokat használja föl, amelyeket a modern szaktudományok feltételeznek. Épp ennek kapcsán kell említeni a másik itt alkalmazandó fontos elvet (amelyet egyébként Széll Kálmán is elfogad): a bibliai teremtéstörténet nem szaktudományos ismereteket kíván tanítani. Teológiai mondanivalója annyi, hogy a világot teljes egészében Isten teremtette, s ennek konkrét lefolyása ebből a szempontból nem központi jelentőségű: még az sem jelenti az emberi történelem kezdeteiről szóló keresztény tanítás cáfolatát, ha az illetékes szaktudományok eredményei valószínűsítik, hogy fajunk több emberpártól származik (így látja egyébként Francis S. Collins is,² akire Széll Kálmán többször hivatkozik más vonatkozásban), vagy ha ugyanezen tudományok nyomán úgy kell vélnünk, hogy a paradicsomi állapotok sosem léteztek. Ez is összeegyeztethető a hitünkkel. Elég, ha ezzel kapcsolatban a két kiváló jezsuita szerző, Alszegehy Zoltán és Maurizio Flick közös elméletére utalok,³ amely meggyőzően érvel amellett, hogy a poligenizmus elfogadása nincs ellentétben a bűnbeeséséről szóló tanítással, s hogy a paradicsomi állapotokat sem kell egykor valóságosan fennállónak gondolnunk, elég azt feltételeznünk, hogy *lehetőségük* volt adott őseink számára, ám ez az ismert okok miatt elveszett.⁴ Ha a mondottakat következetesen alkalmazzuk, akkor a világ, a bioszféra és az ember keletkezésére vonatkozó *semmilyen* jövőbeli szaktudományos eredmény nem mondhat többé ellent hitünk tanításainak, mert egyrészt benne egyszerűen azon *másodlagos okok* (*causae secundae*) leírását láthatjuk, amelyek evilági síkon *teljes mértékben*

¹ Ez azon történések esetében is érvényes, amelyeket a véletlennek szoktunk tulajdonítani, tehát az ilyenek *egyszerre* tekinthetők evilági értelemben véletleneknek és Isten által előidézetteknek.

² Francis S. Collins, *Isten ábécéje. Egy tudós érvei a hit mellett*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020. 145., vö. 227.

³ Zoltán Alszegehy – Maurizio Flick, „Il peccato originale in prospettiva evolutiva”, *Gregorianum*, 1966/2., 201-225.

⁴ A katolikus tanítás és a mai szaktudományok összeegyeztethetőségének problémaköréről részletesen szoltam tavaly megjelent könyvem egyik fejezetében: Turgyoni Zoltán, *Természetjogállam. Egy új erkölcsi és politikai közmegegyezés lehetséges elméleti alapjainak vázlata*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021. 221-241.

megmagyarázzák az eseményeket, de amelyek *együttal* Isten eszközei is ugyanezen események létrehozására, amelyeknek Ő is *teljes mértékben* oka a maga síkján (kb. ugyanúgy, ahogyan egy regény eseményei egyszerre származnak teljes mértékben az írótól és egy másik szinten ugyancsak teljes mértékben a regény szereplőitől és az adott történet saját világában fennálló egyéb tényezőktől), másrészt az említett események, még ha nem felelnek is meg szó szerint a bibliai világképnek (különös tekintettel a teremtéstörténetre), nem érintik ennek lényegi teológiai mondanivalóját Istenről mint a mindenség teremtőjéről és az embernek a teremtmények közötti kitüntetett helyzetéről.

Fórum rovatunk egy további fontos írásában Kertész Gábor fűz kommentárt az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának 2022. június 24-én hozott döntéséhez, amely tagállami hatáskörbe utalja az abortusz szabályozást, és nem ismeri el, hogy az amerikai alkotmányból következne az „abortuszhoz való jog”.

Ehhez kapcsolódik a **Hírek** rovatban Jávor Andrásnak a Family Research Council jelentése nyomán készített összefoglalója a világban 2022 kezdetén érvényben lévő abortusztörvényekről. Mivel maga a jelentés még az amerikai Legfelsőbb Bíróság fent említett döntése előtt keletkezett, az Egyesült Államok vonatkozásában természetesen az ezt megelőző állapotokat mutatja be, ám épp ezekhez viszonyítva lehet igazán értékelni e fordulat történelmi jelentőségét.

Ugyancsak híreink között szerepel a meghívó a Magyar Bioetikai Társaság szokásos őszi konferenciájára, amelyre szeretettel várjuk minden kedves olvasónkat.

TANULMÁNY

KOVÁCS GUSZTÁV

NÉZZ FEL!

TEREMTÉSVÉDELEM A FILMVÁSZNON

Vajon másképpen beszélünk-e a világunkat fenyegető környezeti krízisről ma, mint a hetvenes években, amikor először szembesült igazán az emberiség a világot fenyegető ökológiai katasztrófa lehetőségével? Bizonyos, hogy ma már nagyon nehéz a banalitás veszélye nélkül beszélni erről a kérdésről. A fenyegető ökológiai krízissel kapcsolatos vallásos és szekuláris beszédmód egyaránt közhelyessé vált. Már megszoktuk az állandó veszélyhelyzetet, és megszoktuk a veszélyeztetettség állapotát is, a COVID-19 állandó, bár változó intenzitású jelenlétét.

A jelen dolgozatban bemutatok két olyan történetet, pontosabban gondolatkísérletet, melyek elkerülik a banalitás fent említett csapdáját. Az első Richard Routley (Sylvan) „utolsó ember”-gondolatkísérlete az 1970-es évekből, a második pedig a nemrégiben bemutatott *Don't look up!* című filmes szatíra. Bár látszólag különböző műfajokról van szó, mindkettő az ökológiai probléma jelentőségét bemutató gondolatkísérletként működik.¹ Jelen dolgozat azon kérdésre keresi a választ, vajon alkalmasak-e arra, hogy a jelen krízis adekvát gondolatkísérleteiként szolgáljanak, tehát a valóság releváns részleteire mutassanak rá, és erkölcsi-ökológiai konverzióra indítsanak.

Az ökológiai krízis tudatosulása

Az emberiséget fenyegető válságok során minden területen megszületnek azok a művek, amelyek sajátos szempontjuknak megfelelően mutatják be az adott krízis lényegét. A válság elhúzódásával ezek természetesen változhatnak. Az ökológiai krízissel kapcsolatban ma sokaknak Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája és Adam McKay rendező *Don't Look Up* (2021) című filmje jut eszébe. Fél évszázaddal korábban, az atomháború fenyegetésének árnyékában valószínűleg *XXIII. János Pacem in terris* kezdetű enciklikáját (1963) és Franklin Schaeffner

¹ Vö. Kovács Gusztáv, *Thought Experiments in Ethics*, Episcopal Theological College of Pécs, Pécs, 2021. 54.

A majmok bolygója (Planet of the Apes) című filmjét említenék a legtöbben, mint a korszak szimbolikus dokumentumait.

Az 1970-ben bemutatott, Ted Post rendezte *Majmok bolygója* című film második részében (*Beneath the Planet of the Apes*) vászonra kerülő apokaliptikus jelenet egy ikonikus pillanatot mutat be: Taylor, az egyik életben maradt űrhajós megnyomja egy atombomba indítógombját és ezzel elpusztítja nemcsak az öntudatra ébredt majmokat, hanem az állati módon élő embereket is. Néhány évvel később, 1973-ban, Richard Routley egy hasonló apokaliptikus képpel állt elő a Bulgáriában megrendezett XV. Filozófiai Világkongresszuson. Arra kérte a hallgatóságot, hogy képzeljék el az utolsó embert, amint egy világot ért kataklizmát követően elpusztít minden megmaradt élőlényt, növényeket és állatokat egyaránt. Vajon erkölcsileg helyesen cselekszik-e az utolsó ember (Mr. Last Man) ha tudva azt, hogy a jövőben nem lesz értelmes élőlény, aki tapasztalni és élvezni tudná a flóra és a fauna létét, elpusztítja a környezetét?

Nem véletlen, hogy ebben az időszakban fogalmazta meg Routley a gondolat kísérletet. Nemcsak az említett két film és a bennük megfogalmazódó általános félelem motiválhatta a szerzőt,² hanem a környezeti krízisnek a korra jellemző tudatosulása. 1972-ben adta ki a Római Klub *A növekedés határai (The Limits to Growth)* című jelentését, amely elsőként adott átfogó és statisztikai adatokon nyugvó prognózist a népeségrobbanás és a gazdasági növekedés környezetet károsító hatásairól.³ 1967-ben pedig Lynn White Jr.-nak jelent meg a híres esszéje, *Az ökológiai krízis történeti gyökerei (The Historical Roots of Our Ecologic Crisis)*, amelyben felvázolja a nyugati világ természethez fűződő viszonyának szellemtörténeti alapjait, különös figyelmet szentelve a kereszténységnek.⁴ White szerint azt a nyugati kultúrát, amelyben a mai napig minden az ember körül forog, meg kell változtatni: „Kopernikusz ellenére az egész kozmosz a mi apró földünk körül kering. Darwin ellenére a szívünk mélyén nem vagyunk a természeti folyamat részei. A természet felett állunk, gögösen, kihasználva legapróbb szeszélyeink kedvéért.”⁵

Routley, aki az 1960-as évektől feleségével, Val Routley-val együtt aktívan részt vett az ausztrál környezetvédelmi mozgalmakban, az antropocentrizmus tarthatatlanságára akarja felhívni a figyelmet. Szembeszáll a nyugati, általa sovínisztának nevezett etikával, amely szerint „valaki megteheti mindazt, amit szeretne, feltéve, hogy (1) nem okoz kárt másoknak és (2) valószínűleg nem okoz

² Mathews, Freya, „Environmental Philosophy”, in Nick Trakakis – Graham Oppy (szerk.), *A Companion to Philosophy in Australia and New Zealand*, Monash University Publishing, Melbourne, 2010. 543-591, 543.

³ Meadows, Donella H.; Meadows, Dennis L.; Randers, Jørgen; Behrens III; William W., *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, Universe Books, New York, 1972.

⁴ White, Lynn, Jr., „The Historical Roots of Our Ecologic Crisis”, *Science* 155 (1967/3767) 1203-1207.

⁵ Uo. 1206.

magának helyrehozhatatlan kárt”.⁶ Mivel ez a fajta etika teljesen vak a környezet iránt, Routley célja nem a nyugati etika kiegészítése, hanem egy teljesen új környezeti etika kidolgozása volt, amelyben a természet nem instrumentális jelleggel szerepel, hanem önértékként jelenik meg.

A gondolat kísérlet mint társadalomkritika

Bár Routley az eredeti cikkében nem használja a „gondolat kísérlet” kifejezést, az utolsó emberről szóló példázat minden szempontból megfelel a gyakorlati filozófiában használt gondolat kísérletekkel szemben támasztott elvárásoknak. Mivel arra keresi a választ, hogy „miképpen értékelnénk, ami történne” az adott képzeletbeli szituációban, ezért értékelő, pontosabban etikai gondolat kísérletnek kell tekinteni.⁷ Routley gondolat kísérlete így hangzik:

„Az utolsó ember, aki túléli a világrendszer összeomlását, haragjában el akar pusztítani maga körül minden állatot és növényt. Ezt a rombolást gyorsan, fájdalommentesen és szisztematikusan végzi, mint egy böllér a vágóhídon. Ez a pusztítás a humán sovinizmus szerint erkölcsileg megengedhető, hiszen az alapelv egyik pontját sem sérti, környezeti alapon viszont rossz és bűnös viselkedésnek tekinthető. Azok az emberek, akik elfogadják, hogy Mr. Last Man pusztító tevékenysége erkölcsileg helytelen, implicit módon elfogadják azt is, hogy elvileg magával a természettel szemben is követhet el az ember bűnt, függetlenül attól, hogy a (nyugati) etika tudománya ezzel kapcsolatban mit állít.”⁸

Mint minden gondolat kísérlet, az utolsó ember is csapdát állít a hallgatóság számára. Ha ugyanis valaki elítéli az utolsó ember mindent elpusztító tettét, akkor éppen a Routley által kritizált uralkodó nyugati sovinizmussal száll szembe. Mivel az utolsó ember halála az utolsó értelmes lény halálát is jelenti egyben, ezért nem lesz senki, akit a nyugati sovinizista etika mércéjét tekintve érintene a természeti

⁶ Routley, Richard, „Is There a Need for a New, an Environmental Ethic?” in *Proceedings of the XVth World Congress of Philosophy, 17th to 22nd September, 1973, Varna, Bulgaria*, Sofia Press, Varna, 1973. 205-210. 207.

⁷ Gendler, Tamar Szabó, *Thought Experiment. On the Powers and Limits of Imaginary Cases*, Routledge, New York, 2013. 25.

⁸ Tóth I. János, „A környezettel szembeni bűnről”, in Dékány András – Laczkó Sándor (szerk.), *Lábjegyzetek Platónhoz 2-3. A bűn*, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Szeged, 2004. 325-334, 328.

környezet fennmaradása vagy pusztulása. A gondolat kísérlet tulajdonképpen egy ember nélküli világba viszi el a hallgatóságot, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy van-e a természetnek az embertől függetlenül is értéke. Ennek gyakorlati oka van, hiszen amennyiben a természeti dolgok „intrinzikus értékkel rendelkeznek, az valószínűleg a legkézenfekvőbb érvt szolgáltatná a megőrzésük mellett, ha máskülönb az elpusztításukra kerülne sor az instrumentális értékük miatt, például gazdasági forrásként”.⁹ Ezért lényeges Routley és más környezetvédők számára is az, hogy a természet önértékét kimutassák. Hiszen a természet nem-antropocentrikus szemléletével a természet különleges védelmet kap, és nem lehet a benne okozott károkat pusztán emberi érdekekkel igazolni. Ha elfogadjuk, hogy a természet önmagában való célként létezik, akkor sohasem lehet pusztá eszközként bánni vele, és ezzel egy olyan kategóriába kerül át, amely a nyugati etikában mindezidáig pusztán személyeknek volt fenntartva.

A fogyasztói társadalom kritikája

Ugyan a természet önmagában való célként való létezését nem igazolja a gondolat kísérlet, mégis sikerrel jár a kortárs társadalmak természettel való bánásmódjának kritikája terén. Routley cikkében további gondolat kísérleteket fogalmaz meg, melyek közül az első a fogyasztói társadalmat vonja kritika alá:

„Tegyük fel, hogy az emberiség hirtelen ráébred arra, hogy ők jelentik az emberiség utolsó nemzedékét, mert például egy radioaktív sugárzás miatt nincs esélyük a szaporodásra. Ez az utolsó embereket a természet még intenzívebb, még gátlástalanabb kizsákmányolására ösztönzi. Fogyasztásuk érdekében kiirtják a vadon állatait, lehalásszák a tenger halait, minden termőföldet intenzív művelés alá helyeznek, az ültetvények és a kőbányászat érdekében az összes megmaradt erdőt kivágják, és így tovább. Ezt az intenzív tevékenységet különbözőképpen magyarázzák. Például úgy gondolják, hogy ez a módja az üdvözülésnek vagy a tökéletesedésnek, mondhatják, hogy „csak” az észszerű szükségleteiket elégítik ki, sőt mondhatják azt is, hogy az utolsó generációt állandó alkalmazásban és elfoglaltságban kell tartani, hogy ne aggódjon túl sokat a közeledő pusztulás miatt. Szemben az utolsó emberrel, az utolsó emberek nem dühből vagy szórakozásból

⁹ Carter, Alan, „Projectivism and the Last Person Argument”, *American Philosophical Quarterly* 41 (2004/1) 51-62, 60.

pusztítják a természetet, hanem látszólag jó okuk van erre. A humán sovinizmus elve szerint az utolsó emberek viselkedése erkölcsi szempontból elfogadható, környezetetikai szempontból azonban nem, mert leegyszerűsíti a természeti ökoszisztémát, és egy sivár, csúnya és degradált helyet eredményez.”¹⁰

Az utolsó ember abban különbözik az utolsó néptől, hogy utóbbi megfelelő indokot tud felsorakoztatni a tettei mellett. Hiszen, ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy egy szigeten rekedt kis embercsoport felélheti-e a szigetnek a forrásait, tudva, hogy utána senki sem lesz, aki azokat fölhasználni és egyáltalán élvezni tudná, akkor a legtöbb ember esetében az intuitív válasz valószínűleg az „igen” lesz. Az utolsó nép is ilyen helyzetben van, hiszen utánuk nem következik senki, akinek szüksége lenne ezekre az erőforrásokra. Az utolsó nép tagjainak életfenntartása és jóléte az, ami indokolja a tetteiket, hiszen nekik is szükségük van élelemre, vízre, megfelelő lakhatásra és értelmes munkára is. (Persze fel lehet tenni a kérdést, hogy a természet védelmével való foglalatosság nem jelenthetne-e ugyanilyen értelmes munkát akár az egész közösség számára.) Kérdés persze a források felhasználásának a mértéke, hiszen a természeti források mértéktelen kihasználása és azok mértékletes felhasználása között óriási különbség van. Mindenesetre Routley elutasítja az utolsó emberek magatartását helyeslő intuitív választ, mivel az pusztán eszközként tekint a természetre.

Az ipari társadalom kritikája

Az utolsó nép magatartásának helyeslése egyértelműen antropocentrikus gondolkodást tükröz, hiszen az igenlés esetén a természeti források világosan emberi célokért való felhasználásáról van szó. De vajon mennyire állja ki Routley gondolat kísérletének a kritikáját az emberközponturnak semmiképpen sem tekinthető ipari társadalom?

„Az utolsó ember legyen egy nagy vállalkozó (...), aki az automata gyáraknak és farmoknak a komplexumát irányítja, és azon dolgozik, hogy ezeket kiterjessze. Többek között autókat gyárt, majd eladja őket egy hamis vásárlónak, de ahelyett, hogy forgalomba helyezné őket, ahogy azt mi tesszük, azonnal lebontja az autókat, és az alapanyagokból újra gyártja őket. A nagy vállalkozó úgy gondolja, hogy neki jó okai

¹⁰ Tóth 328-329.

vannak erre a tevékenységre: például növeli a világ össztermékét, javítja a termelést, hogy teljesítse a tervet vagy növeli a jólétet. Ez a viselkedés még a Pareto optimalitás követelményének is megfelel, mert összhangban van az állandó gazdagodás uralkodó eszméjével. A vállalkozó viselkedése a nyugati etika szempontjából teljesen megengedhető, környezetetikai szempontból viszont nem. Ahogy az utolsó ember esete elvezetett bennünket az utolsó emberek példájához, úgy ezt a példát általánosítva eljutunk egy, a saját társadalmunkhoz mentalitásában és gyakorlatában nagyon hasonló ipari társadalomhoz.”¹¹

A nagyvállalkozó utolsó ember tette valószínűleg elutasító intuitív ítéletet hoz elő a legtöbb hallgatóból. Hiszen a világ össztermékének a növelése a termelés javítása, a terv teljesítése, de még a jólét növelése sem tűnik megfelelő indoknak a természet pusztítására. Bár ebben az esetben is egy ember, mégpedig az utolsó ember az, aki magatartásával a károkat okozza, valójában egy az emberi céloktól elidegenedett rendszer működéséről van itt szó. Az ipari termelés önmagáért való fejlesztése és fenntartása nem nevezhető sem emberi, sem értelmes célnak. Egy öntudatlan mechanizmus fenntartásánál sokkal fontosabb a természet integritásának a megőrzése, melyet feltehetően a kiváltott intuitív válasz is megerősít. Ez az egyik nagyon komoly és konkrét kritika, amit Routley itt megfogalmaz, hiszen a nagyvállalkozóról szóló gondolkísérlet analóg módon fed fel az ipari társadalmak működését, melyekben az öntudatlan mechanizmusok nemcsak a környezetre nincsenek tekintettel, hanem az embertől is elidegenedtek.

50 évvel később

Míg *A majmok bolygója* és Routley „utolsó ember” gondolkísérlete egyaránt egy új, vagy viszonylag rövid ideje felismert problémára összpontosít, addig a *Ne nézz fel!* (*Don't look up*) című film egy olyan veszélyre, amellyel már hosszú ideje kénytelenek vagyunk együtt élni. A Római Klub 1972-ben megírt jelentésében megjósolt aggasztó folyamatok már fél évszázada köztudottak. A megfogalmazott előrejelzések többnyire igaznak bizonyultak és az ember otthonát, a földi környezetet pusztító folyamatok továbbra is folytatódnak, és egyre közelebb

¹¹ Tóth 329.

visznek a környezeti és vele együtt a társadalmi rendszerek összeomlása felé.¹² Aligha lehet kétségünk afelől, hogy egy idő után elérjük a fejlődés határait, sőt, az emberi élethez szükséges környezet tűrőképességének korlátait is. Persze vannak tagadói a környezeti krízisnek és a globális felmelegedésnek, ez azonban csak megerősíti azt, hogy a kérdést senki sem kerülheti meg.

A filmben megfogalmazott gondolat kísérlet

Ha gondolat kísérlet formájában szeretnénk összefoglalni a *Ne nézz fel!* című film alaptörténetét, akkor erre közel sem az utolsó ember gondolat kísérlet a legalkalmasabb. Nemcsak azért, mert a filmben többen is túlélnek a meteor becsapódását. Routley gondolat kísérletei nyomán egy másik ember, társadalmi szereplő, csoport vagy nép tetteit kell megítélnünk, a film azonban minket is odahelyez a katasztrófába torkolló film kellős közepébe.

Ha irodalmi vagy történelmi hasonlatot keresünk, akkor a *Ne nézz fel!* sokkal inkább hasonlít azokhoz a biblikus prófétai történetekhez, amikor a prófétai szó süket fülekre talál és üldöztetést hoz magával. Ezért is szerencsésebb az elszabadult villamos példájából kiindulni:

Képzeld el, hogy elutazunk San Franciscoba és kipróbáljuk a város híres villamosát. A megállóban várakozunk más turistákkal együtt, és várjuk, hogy felszálljunk a járműre. Mivel túl sokan vagyunk a megállóban, másokkal együtt arra kényszerülünk, hogy ráálljunk a sínekre. Hirtelen arra leszünk figyelmesek, hogy egy elszabadult villamos közeledik felénk. Ha nem sikerül megállítani, akkor egészen biztosan elüti a síneken várakozókat, akik a nagy tömeg miatt nem tudnak kitérni a villamos útjából. A pálya mellett azonban meglátunk egy nagyon drága luxusautót. Vajon erkölcsileg kötelessége lenne-e a többi utasnak, akik nem szorultak a sínre, hogy drága luxusautó segítségével megállítsák az elszabadult villamost, még akkor is, ha az bizonyosan totálkáros lesz?

¹² Vö. Sjøvaag, Marit, „From The Limits to Growth to 2052”, in Hans Günter Brauch – Úrsula Oswald Spring – John Grin – Jürgen Scheffran (szerk.), *Handbook on Sustainability Transition and Sustainable Peace*, Springer, 2016. 377-390.

Első, intuitív válaszunk egészen bizonyosan az, hogy igen, hiszen az emberi életek fontosabbak a tárgyaknál. Ez akkor is igaz, ha rendkívül különleges vagy drága dolgokról van szó. De vajon módosít-e az intuitív válaszunkon, ha a gondolatkísérletet az alábbiakkal egészítjük ki:

A meredek utcáról lerohanó villamosról csak most tudjuk meg, hogy rendkívül értékes. Történészek mindössze néhány perce publikálták azt a tanulmányt, mely szerint ez a szerelvény volt a legeslegelső villamos San Francisco-ban. Világossá válik az is, hogy ez a látványosság mekkora bevételt hozhat a város lakóinak. Az is világossá válik számunkra, hogy nemcsak a luxusautó feláldozásával állíthatjuk meg, hanem úgy is, ha valaki beugrik a szerelvénybe és meghúzza a vészféket. A terv persze meglehetősen kockázatos és eredményességét tekintve sokkal bizonytalanabb, mint a luxusautó feláldozása. Amennyiben ez utóbbi megoldást választjuk, San Francisco történelmi villamosa megsemmisül.

Az intuitív válaszunk ebben az esetben is az lenne, hogy a luxusautót kell a villamos elé tolni, még akkor is, ha a történelmi jármű ennek következtében megsemmisül. Bármennyire is értékes az elszabadult villamos és bármennyi jövőbeni hasznot hozhatna San Francisco lakosságának, a veszélyben forgó emberi életek megmentése fontosabb.

Hasonló a helyzet a bolygónkhoz közelítő aszteroida esetén: a *Ne nézz fel!* főszereplői prófétai módon járnak körbe a politika és a média világát, figyelmeztetve az embereket – beleértve a felelős döntéshozókat – a veszélyre. Az Egyesült Államok elnöke végül mégis a biztos helyett a kockázatos megoldást választja: az aszteroidát nem az űrben semmisítik meg, hanem megpróbálják darabjaiban lehozni a földre, hiszen így rendkívül értékes nemesfémeket nyerhetnek ki belőle. Míg a két főhős nemcsak felismeri a valódi veszélyt, hanem képesek ennek megfelelően felelősségteljesen cselekedni, addig a döntéshozók és a média cselekvése eltér a film nézőinek intuitív válaszatól. Ebben rejlik a film iróniája és komikus jellege.

A *Ne nézz fel!* című film tehát egy fordított gondolatkísérletet mutat be: egy erkölcsileg egyértelmű történet hívja elő a nézők intuitív választát. Hiszen egy Föld felé száguldó, minden földi életet veszélyeztető aszteroida elpusztításának a kérdése ugyanúgy nem tekinthető valódi erkölcsi dilemmának, ahogy az előhívott intuitív válasz sem nevezhető bizonytalannak. A film erőteljes hatása abban a

feszültségben rejlik, amely az intuitív válasz és a szereplők irracionális cselekvése között feszül.

Ima és társadalomkritika

A film erőteljesen kritizálja a társadalmak funkciók szerinti felosztását. Az átfogó megoldások születését gátolja, ha az egyes szegmensek – gazdaság, ipar, egészségügy, oktatás, vallás – sajátos logikájuk mentén működnek és képtelenek átlépni működésük belső rendjét.¹³ A film ezt a szereplők irracionális magatartásán keresztül mutatja be: reggeli televíziós műsor vezetői humoros hírként nevetgélnek az emberiség jövőjét alapjaiban veszélyeztető aszteroidán, az USA elnökét pedig csak az aszteroida választásra mért hatása érdekli. Sem a szórakoztatás, sem a hatalom megszerzésének és megtartásának a logikája nem képes megoldani a problémát. Ezzel azt üzeni a film, hogy szükség van egy minden szegmens sajátos logikáját meghaladó átfogó logikára, melynek középpontjában a felelősségvállalás és a problémákat globálisan felismerő és megfelelő választ adni képes szubjektum áll. Amennyiben az emberek alapvető igényeiről van szó, a társadalmi rend jelenlegi szegmentációja irracionálisnak bizonyul.

A kritika éppen az elnök fiának, és egyben kabinetfőnökének imájában csúcsosodik ki:

„Nagyon sok imát hallottam mostanában, emberekért, és ez dicséretes. De szintén szeretnék imát mondani cuccokért. Vannak drága cuccok, mint anyagi cuccok, mint örületes apartmanok és órák és autók és ruhák és a fenébe, hogy mindez elveszhet, és nem akarom látni, hogy ezek a dolgok elvesznek, tehát imádkozom ezekért a dolgokért. Ámen.”¹⁴

Jason Orlean imája a fogyasztói társadalom legradikálisabb kritikája, hiszen egy határhelyzetben, amikor az emberiség élete a tét, olyan dolgokat tart fontosnak, amelyek az élet peremén elvesztik jelentőségüket. Pedig a határhelyzet és az ima a teljes őszinteség terét hozza létre. Ahogyan a fogyasztói társadalom nem tud

¹³ Cf. Luhmann, Niklas, „Differentiation of Society”, *The Canadian Journal of Sociology/Cahiers Canadiens de Sociologie* 1 (1977/2) 29–53.

¹⁴ Cohen, Anne, *Of Course That 'Don't Look Up' Birkin Bag Was Jonah Hill's Idea*, <https://www.netflix.com/tudum/articles/dont-look-up-birkin-bag-jonah-hills-idea> (megtekintve: 2022. január 15.).

másképpen működni, csak a fogyasztói vágyak felkeltése, fenntartása és növelése mentén, ugyanúgy nem képes felismerni a filmben az Egyesült Államok elnökének a fia, hogy mi is az igazán fontos az életben.

Ennek ellentette Yule, aki imájában autentikus vallásos nyelvezetet használ, hasonlóan autentikus tartalommal:

„Legkedvesebb Atyánk és mindenható Teremtőnk! A kegyelmedet kérjük ma este, büszkeségünk ellenére. Az irgalmad, kételyeink ellenére. Mindenekelőtt a szeretetedet kérjük, Urunk, hogy nyugalmat adjon ezekben a sötét időkben. Bármivel kelljen is szembenézni, isteni akaratom által bátran és az elfogadás nyitott szívével tesszük azt. Ámen.”¹⁵

A fenti imádság autentikus voltából fakadóan védőbeszéd a vallási hagyományok és az azok átörökítését szolgáló intézmények mellett. Yule azt a tudást használja fel, amelyet édesanyjától tanult. Még úgy is képes ezt a vallási tudást használni, hogy ő már hátat fordított a szülő vallási közösségének. Hiszen imája két értelemben is hiteles: egyrészt megfelel az asztali imádság hagyományainak, másrészt hitelesen fejezi ki az asztal körül ülők valóságát, és még a kilátástalan helyzetben is jelenvalóvá teszi a reményt.

Nézz fel!

Routley gondolatkísérlete úttörő volt a maga korában. Egy viszonylag friss problémát közelített meg új módon. Túl azon, hogy elérte-e a célját – sikerült-e bizonyítania, hogy a természet intrinzikus értékkel bír –, kevés hatással volt a környezetvédelem ügyére. Túl éles határvonalat húzott a természet és az ember világa közé. A gondolatkísérlet összes változatának kulcsmomentuma egy ember utáni világ, amely nemcsak az értékek embertől való függetlenségének intuitív belátását jelenti, hanem a természet egzisztenciális jelentőségétől való eltávolodást is.

¹⁵ Bellm, Cameron, *'Don't Look Up' highlights the deep sacramentality of human connection*, <https://www.necronline.org/news/opinion/dont-look-highlights-deep-sacramentality-human-connection> (megtekintve: 2022. január 15.).

A *Ne nézz fel!* című filmben más a helyzet. A közeledő meteorit analógiája a világunkat fenyegető környezeti krízisnek, elsősorban a globális felmelegedésnek. Ellentétben Routley példájával, az értéket nem az embertől függetlenül, hanem pont az ember életvilágában akarja megmutatni. Nem a természet önértékét veszi alapul, hanem arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi az, ami igazán fontos az ember számára. Mi az, amiért igazán érdemes élni, és mi az, ami másodlagos és elhanyagolható az életben. Ezt a kontrasztot mutatja meg az elnök fiának nyilvános imája, aki cuccokért imádkozik, valamint az asztal mellett elmondott imádság, amellyel Istent, az ember és a világ létének alapját szólítják meg. Az üzenet pedig egyértelmű mindenki számára: a döntéshozóknak, hogy túl kell lépni a részleges célok szűkös logikáján; a hétköznapi embereknek, hogy fedezzék fel életükben azt, ami igazán fontos. Bár a film zárójelenete már nem képezi organikus részét ennek a gondolat kísérletnek, mégis egy új teológiai szemponttal gazdagít: a világunk történelméről tekinthetünk az emberre, irgalommal és szeretettel figyelve bukdácsoló történetét.

FÓRUM

SZÉLL KÁLMÁN

GONDOLATOK AZ EVOLÚCIÓRÓL (Hozzászólás Rojkovich Bernadette cikkéhez)

Hozzászólásommal szeretnék Rojkovich Bernadette kitűnő cikkéhez (*Magyar Bioetikai Szemle*, 2021/3., 3-13. o.) csatlakozni és azt néhány – meglehetősen egyoldalú(?) – észrevétellel kiegészíteni abban a reményben, hogy a jövő kutatásai mielőbb pontot tesznek a ma még vitabőségben szenvedő, ám fontos evolúciós elméletre. Az emberi genom megfejtéséért Nobel díjat kapott Collins egyik írásában arról ír, hogy különböző szakterületek (genetikusok, molekulárbiológusok, biokémikusok, botanikusok, asztronómusok, zoológusok, antropológusok stb.,) de még a filozófusok és teológusok is tárgyalják (és vitatják) az ember (és az élővilág) keletkezésének egy-egy részkérdését, mindazonáltal az ún. fejlődésemletről átfogó, objektív szintézis ritkán lát napvilágot. Ezért csak elismerően tudok szólni Rojkovich Bernadette tárgyilagos szintéziskereső törekvéséről.

Ismeretes, hogy a kérdés – a XIX században – először úgy vetődött fel, hogy Darwin szerint „a majomtól származik az ember.” (Ismeretes, hogy – jóval később – az ezt követő általános felháborodás kapcsán ebből még bírósági per is lett!) A valóság az, hogy az evolúcióelmélet csupán azt állította, hogy *a majomnak és az embernek közös őse volt*, amit később megerősíteni látszott a két species csaknem azonos DNS felépítése. Maga az elmélet – kezdettől a mai napig – túlmutatott a természettudományon, szinte egyfajta *ideológiává változott*. Ugyanakkor a hozzá kapcsolódó kérdések mind a mai napig *csak részben kerültek megválaszolásra*. Vannak, akik a materializmus megalapozását látják az elméletben, másoknak (a kisebbségnek) viszont Isten-hitét erősítette. Az eredetileg lelkésznek készülő Darwin ellen a fő vád az volt, hogy elmélete szöges ellentétben áll az isteni teremtéssel, s általában Istennel. Ez a vád azért nem helytálló, mert Darwin valójában istenhívő ember volt, s könyvében ezt meg is vallotta.¹

Sokan azt nehezményezték, hogy Darwin elmélete szemben áll a Bibliával, ám a Biblia ezzel kapcsolatos metaforikus leírásait, időrendjét csak képletesen szabad felfognunk. Hiba volna e korabeli leírásokat a racionális tudomány mai szemszögéből bírálni. A Biblia nem tudományos szakkönyv, szövegét a

¹ Darwin első könyvében hitet tesz Isten mellett, később agnosztikus lett, leánya elvesztése miatt viszont már „megharagudott” Istenre.

keletkezésekor létező szellemi és természettudományos ismeretek korlátjaival számolva szabad csak értelmeznünk. Benne a teremtés időhöz kötöttsége akár a fejlődésnek is adhat teret (igazolást), módjai, részletei a hit szemszögéből nézve másodlagosak. Lényegét tekintve a Biblia azt tanítja, hogy az egész univerzumot, benne a világosságot, sötétséget, vizet és szárazföldet, az élővilágot (s vele az embert is) *Isten alkotta*, esetleg (saját akarata szerint) hagyta kialakulni.

A teremtés alternatívájának beállított, szinte minden iskolában tanított *ősrobbanás csak hipotézis*, amely racionálisnak tűnik ugyan, de a bizonyítékok mellett számos megválaszolatlan kérdéstől (sőt akár cáfolattól) terhes. Átala olyan természeti törvények keletkeztek, amelyekről tudjuk, hogy a tőlük való már egészen csekély eltérések is lehetetlenné tették volna az univerzum létrejöttét. Ez nehezen elképzelhető *tudatos tervező* nélkül. Az *ősrobbanás* elmélete éppen a *fő kérdésre nem ad választ*, ti. *hogyan és miből, miért keletkezett az, ami robbant? A szinte végtelen, mérhetetlen hőfokú, parányi volumenből hogyan keletkezett a még ma is táguló világegyetem? Ez épp annyira elképzelhetetlen, mint a bibliai leírás. És mi hozta létre a robbanást és azt a parányi valamit? Mert a semmiből nem keletkezhetett! Átala az univerzumnak csak 5%-át tudjuk megismerni, a többi 95% sötét anyag és sötét energia, aminek lényegét nem ismerjük, (S ekkor még nem említettem a megismerhetőség határait, pl. a több milliárd fényévi távolságokat.)*

Szent II. János Pál pápa – jogosan – úgy tekintette az evolúciót, mint ami ma már „több, mint puszta hipotézis”, ugyanakkor nem ítélte bizonyosságnak. Ezzel a tudósok előtt rést nyitott az ajtón, hiszen felfogása szerint a természettudomány nem mondhat ellent az Isten alkotta természetnek. Ez sokakban azt a képzetet keltette, hogy lám már a katolikus egyház is elismerte a fejlődéselméletet. Ezzel szemben az egyház ma is azt tanítja, hogy az isteni *teremtés valamikor elkezdődött, és ma sem fejeződött be, miközben a hogyan nem firtatja*. Ma kijelenthető, hogy az *evolúció tana a hit szempontjából is minden további nélkül elfogadható, ha annak okaként Isten akaratát, teremtő munkájának folytatását tételezzük fel*, vagyis azt, hogy Isten nem olyannak teremtette a világot, mint amilyen jelenleg, hanem hagyta, hogy – isteni terve alapján – a bolygó, benne az élővilág a maga módján tovább fejlődjön, mégpedig döntő mértékben az ún. „természetes kiválogatódás” és a „létért való küzdelem” eredményeként. Új (vagy változott) faj létrejötté örökítő folyamat révén a *természetes szelekció*, a *környezethez való alkalmazkodás* következménye. Ezen az alapon beszélhetünk

az *Istent feltételező spirituális evolúcióról, értelmes tervezettségéről, teisztikus evolúcióról*, vagy éppen a Collins által javasolt *biologoszról*.²

Darwin munkássága a kutatások, leírások, feltevések garmadáját váltotta ki, talán éppen azért, mert az elmélet a mai napig sem tekinthető lezártnak. Ezen túlmenően, *ahova az ideológia beteszi a lábát, ott a bizonyítékokra épülő természettudományos vita elveszti objektivitását*. A vele kapcsolatos irodalmat ugyan már kilóban mérik, de a „fejlődéstörténet” még ma sem állt össze egységes tanná. Rojkovich cikke kitűnő, tárgyilagos és lényegre törő összefoglalása a fejlődéselméletnek. *Az elmélet nagy része tagadhatatlanul logikus, szemléletes, a természet számos jelenségével egybehangzó, ám ennek ellenére az elmélet még ma is csak hipotézis, vagy ahogy a pápa fogalmazott: annál valamivel több.*

Az *evolúció* (fejlődés) vagyis a *változás* a történelem egyik vezető, sőt domináns jelensége. Az élővilágot ma is a folytonos mozgás, változás jellemzi, amelynek természetesen szükségszerűen a visszafejlődés, leépülés is a velejárója. Valamennyi élőlény (minket is beleértve!) folyamatos biológiai „mozgásban”, „változásban” él! Az evolúciót – *szűkebb értelemben* – Darwin illetve Alfred Russel Wallace nyomán az *élővilágra alkalmazzák*, bár Darwin első könyvében az „evolúció” szót nem is használta. Az elmélet (világnézet) az élettelenből származó *életet* (csak jóval később a sejtet!) csupán feltételezte, mesterséges sejtet pedig máig sem sikerült előállítani. A fejlődéselmélet tehát elkerüli az *alapkérdést, az élet kialakulását, az elmélet csak az élet megjelenésével kap értelmet, miközben megválaszolatlanul hagyta azt a kérdést, hogy hogyan keletkezett az élet*. A fennmaradó mesterséges élet előállításának eddig minden kísérlete csődöt mondott. Kiderült az is, hogy a sejtek molekulaszervezete önmagában is olyan bonyolult rendszert alkot, amelyben minden komponens jelenlétére szükség van ahhoz, hogy működőképes legyen.

Az elmélet a környezethez alkalmazkodás (túlélés) céljából a „létért való küzdelemre” és a „természetes kiválogatódásra” (szelekcióra) épít. Minden élőlény egyetlen őssejtből (progenitorból) származik, miáltal az élőlények – nagyon hasonló genomokkal – egymásnak „rokonai”. A fajok sokféleségére nézve azonban az elmélet csak bizonytalan feltevésekre szorítkozhat. Az őssejt is feltételezhető, morfológiailag leírható – amely hasznosítani tudja a napenergiát, önfenntartó, szaporodásra képes –, ám egy olyan „történés terméke”, amelyet nem ismerünk. Így tulajdonképpen a *fejlődéselmélet egy ismeretlenre épül*, miközben teljességre tart igényt. Az egyik alapját képező *mutáció* csak a már élő sejtekben (öröklési anyagában) keletkezhet. A mutációkat *véletlenek* okozzák. Én,

² A Nobel díjas Collins előbb meggyőződéses ateista, később agnosztikus, végül – éppen kutatásai hatására – mélyen hívő keresztény (anglikán) Isten-hívővé vált.

sokadmagammal, *nem hiszek a véletlenekben*. A kutatók zöme (beleértve Collinst is) a gyakori (folyamatos) *mutációk* létét kimutatta (tetten érte). Elképzelhető, hogy egy-egy illetéknéppen létrejövő megváltozott produktum, amennyiben tökéletesebb, életrevalóbb mutációk „termék”, örökletes módon győzelmet arathat a létért való küzdelemben, a természetes kiválogatódásában, a környezethez való alkalmazkodásban. Ezek azonban csak apró változások, aligha lehetnek „ugrások”.

A genomok közötti feltűnő hasonlatosság *jelenthet, de nem feltétlenül jelent egymásból származást, közvetlen rokonságot*. Ha Istent tökéletes tervezőnek tételezzük fel – mert a kozmosz csodálatra méltó megalkotásában ez a képessége szinte megkérdőjelezhetetlen –, akkor annak feltételezése is kézenfekvő, hogy a teremtésben *azonos mintákat (sémákat) használt*. Képzeljük el egy építész által tervezett házak tömegét. Minden valószínűség szerint – másságuk ellenére – felfedezhető bennük egyfajta, a tervezőre jellemző azonos stílus, szemlélet, módszertan, ami a különféle házakat látszólag egymással rokonítja. Mindegyik más, de alapanyaga (DNS-e) ugyanaz, vagyis téglá, vasbeton, fa, üveg stb. Ám ez nem jelenti azt, hogy ezen téglák (házak) – pusztán hasonlatosságuk alapján – egymásból származnának. Létük alapja (lényege) sokkal *inkább egyfajta közös rendszerre, közös tervezőre, megvalósítási elvre utal*.

Ehhez hasonlóan, a természetben is közös felépítési terv és mód érvényesülhet, amelyet az abszolút tökéletesség (Isten) alkotott, alkalmazott, irányított, ám – ugyanezen ok alapján – az egymásból való átalakulás útja sem zárható ki, de egyik sem bizonyítható. *A direkt teremtés vagy egymásból való kialakulás kérdése tehát jelenleg nem eldönthető, mindkettő elképzelhető, sőt a kettő párhuzamos működése sem zárható ki*. Mindezek alapján megállapítható, hogy a darwinizmus tetszetős és racionálisnak tűnő elmélet, amelynek azonban számos bírálata, (pl. bizonyos tények e teóriába való „beilleszthetetlenségének” hangsúlyozása) és alternatívája fogalmazódott meg. Ezek egy része erőltetett, előítéletes vagy hibás (megcáfolható) ugyan, de vannak ma sem megoldott nyitott kérdések. Mindezzel kapcsolatos néhány gondolat:

(1) Feltételezhető, hogy a természetnek – akár az embernek is – Isten egyfajta szabadságot (szabad akaratot) adott, de a fejlődés alapvető irányát maga Isten kódolta a fejlődésbe. (A kódot – több értelme mellett – itt „előre meghatározó”-ként értelmezzük.) *A látszólag a véletlennek köszönhetően túlélő mutációk a valóságban Isten tervei mentén valósulnak meg*. Új fajt (változatot) egyfajta célszerűség hoz létre. Az „*idők kezdete óta*” az univerzumban *véletlenek helyett tervezett célszerűség révén isteni teremtő erő érvényesül*.

(2) A teológia tanúsága szerint Isten az embert (pl. a gyermeknemzésben, vagy akár a *technikai csodákban*) esetenként *társteremtőnek* tekinti. (A Szentírásban Isten maga hatalmazta fel az embert, hogy *hajtsa uralma alá a földkerekséget.*) Másként fogalmazva; a természet a „folyamatos teremtés” tárgya, elviselője, vagyis Isten munkájának (teremtésének) színhelye, amely munkába esetenként az ember is belefolyhat. Ez persze felelősséggel, sőt feladattal is jár (tekintettel a környezetszennyezésre, az éghajlatváltozásra, a biodiverzitás csökkenésére stb.).³

(3) A számtalan mutáció okán *a véletlen mutációk megannyi eredményeként miért nem látható napjainkban is számtalan átmeneti egyed?* Joggal feltételezhető, hogy az egyes fajok léte nem véletlenszerű, hanem ezek ezideig nem bizonyított módon – ám lehet, hogy bizonyíthatatlanul – Isten művei.

(4) A paleontológia – a kőületek tanulmányozásának tudománya – szerint egy új faj éles cezúrával, az evolúciós elmélet által hangoztatott „fokozatos” változások minden nyoma nélkül jelenik meg. (Ellenkező esetben kézenfekvő lenne a számtalan átmenet régészeti bizonyítéka.)

(5) Arra is vannak jelek, hogy a fajok sikerrel keresztezhetőek, de gyakran azok „tisztaságát” – elsősorban a magasabbban fejlett fajokban – maga a természet biztosítja. Pl. a ló és szamár alakilag (anatómiailag és élettanilag) hasonlóak, de mégis tiszta fajok. A kereszteződésükből születő öszvér sok értékes tulajdonággal bír, de az öszvér, mint mesterségesen létrehozott „új faj”, már tovább nem szaporítható. Ugyanakkor vannak az ember által „nemesített” (kiválasztott) fajták, amelyek viszont a *céltudatos* tenyésztés, „akaratlagos kiválasztás”, nemesítés, *nem pedig a véletlenek* következményei.

(6) Az ismertetett folyamat során történhetnek spontán, „rossz” mutációk is, pl. fejlődési rendellenességek, amelyek azonban általában (valóban) a *természetes kiválasztódás* áldozataivá válnak.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a korszerű orvostudomány éppen a természetes kiválogatódás ellen dolgozik. Régebben pl. kevesebb I-es típusú diabetes (cukorbetegség) volt. Nem utolsósorban azért, mert a cukorbetegség – inzulin hiányában – korán elhaltak, ritkán születtek utódaik. S ez vonatkozik számos más örökletes betegségre is. Az orvostudomány eredményei (pl. az inzulin

³ Az ember képes megkülönböztetni a jót és rosszat, ítéleteiben azonban késhet. Pl. a műtrágyát kezdetben hasznosnak ítélte, számos káros kései hatását csak később ismerte fel (ám a pillanatnyi haszon reményében ma is alkalmazza), a Contergan nyugtatót is „jónak” találta (a szer közmegelegedést élvezett, népszerű volt), csak később derült ki, hogy a várandósok utódaiban súlyos fejlődési rendellenességét okoz („Contergan bébik”), tehát a „túlادagolhatatlannak” tartott, recept nélkül is vásárolható jónak ítélt szer később rossznak bizonyult stb., stb. Nem véletlennek tekinthető, hogy a Bibliában Bölcs Salamon álmában Istentől nem gazdagságot vagy hosszú életet kért, hanem a jó és rossz megkülönböztetésének képességét.

felfedezése) révén a természetes kiválogatódás nem érvényesül, ám ennek is lehetnek isteni okai. Ha az orvostudomány tovább fejlődve képes az örökletes betegségeket élhetővé tenni, vagy megszüntetni, a halálhoz vezető rendellenességeket (a természet helyreállítása által) kiiktatni, esetenként kiküszöbölődhet a természetes kiválasztódás.

A fejlődéstudomány számos megoldatlan kérdése van. Csak hármat említenék.

(1) Nehezen magyarázható a szem (szemek), vagyis a látás kialakulása, Közel ezerféle szem létezik, amelyeket nehéz lenne fejlődési sorba állítani. Persze e kérdésben is akadnak feltételezések, magyarázatok, ám ezek nem meggyőzőek, s főleg nem bizonyítottak.

(2) Magam a *nemiséget* is ide sorolnám. A nemi aktus érzelmi és szomatikus összetettsége, anatómiai és humorális összetevői rendkívül bonyolultak. Azonos fajon belül is nemenként hasonlóak, ám részben eltérőek. *Hogy lehet a véletlenek sorozatával magyarázni, hogy, pl. az „első” férfiban és nőben, ezek a szükséges anatómiai és funkcionális történések (mutációk) összecsengően egy időben jöttek létre?* Mert ezeknek befejezésének mindkét nemből nyilván *azonos időben* kellett bekövetkeznie, hiszen csak az azonos irányú mutáció révén alkalmassá váló párok lehetnek olyan biológiai alanyok, akik egyáltalán utódokat, (főleg új fajhoz tartozókat) nemzhettek, és akiknek sikerült (véletlenül?) találkozniuk. (Túl sok véletlen egybeesésnek kellett volna történnie.) Hihetetlen, hogy véletlenül egyszerre alakult ki a nő és férfi anatómiája, fiziológiája (a nő mint „befogadó”, a férfi „behatóló”, az anyaméh, a kihordás anatómiája, az emberré válás élettana stb.). Általános kérdés, hogy miként alakultak ki – szinte az egész Földön – a különböző nemek, az utódnemzés és kihordás (költés stb.) módjai? Hogy véletlen mutáció révén ezek egyszerre sokakban alakuljanak ki, szinte elképzelhetetlen. Ezen dilemmában is *a valószínű „értelmes tervezés” a valószínűtlen és értelmezhetetlen „véletlen” sorozattal találja magát szemben.*

Nem szorosan idetartozó, de nehéz kérdés, hogy egyetlen ősempár által az emberiség életének megalapozása, továbbélése csak testvérházasság (vérfertőzés) révén jöhetett létre, amit az első unokatestvérek „házassága” követett. Biológiaiilag nem zárható ki, hogy sok utód esetén ezekből egészségesek egyedek is életben maradhettek, akik révén - egyre távolibb rokonság folytán - egy új faj továbbélése, „megtapadása” jöhetett létre. (Sok jel – mindenekelőtt az azonos genom – szól amellett, hogy az emberiség egyetlen ősszülő párból jött létre.)

Hasonlóképpen figyelemre méltó különbség, hogy pl. az emlősállatokban a termékenység és nemi készítés csak az ősztruszban működik, míg az embernél a

peteérés és a megtermékenyítési lehetősége a női ciklus közepére esik, a nemi készítés pedig állandó. Ez – egyebek mellett – úgy is felfogható, hogy Isten nem zárta ki az ember nemi életében a pusztá fajfenntartáson túli örömszerzés lehetőségét (ajándékát), annak bizonyos korlátokon belüli megengedettséget, amelynek háttérében a humán *szerepet* játszik főszerepet.

(3) Nehezen magyarázható az élőlények rendkívüli sokszerűsége, a természet diverzitása, harmonikus ökoszisztémája és főleg a nagyon összetett, több milliárd sejtből álló organizmusok felépülése, szervek kiformalódása, végtagok átalakulása, anatómiai összetevők harmonikus együttműködésének létrejötte, vagyis az ún. *makroevolúció* – ám ugyanakkor a *molekuláris evolúció* is – szegényes bizonyítékokat szolgáltat. Földünk élővilágának egysége, célszerűsége, egymásra utaltsága, az ún. „tápláléklánc” csupán *a természetes szelekció és megannyi véletlen mutáció eredménye volna? S mindez egyetlen összejtől? Miért alakultak tiszta fajok, és miért olyanok, amilyenek? Egyes struktúrák célszerűsége vitatható* (pl. a harkály különleges nyelve stb). Ennyi erővel (nagyobb valószínűséggel) a sok „véletlen” folytán keletkezhetett volna egy zavaros (anarchikus) élő egyveleg, amiben szinte mindenki más lett volna.

Magam feltételezem, hogy természetes kiválasztódás létezik, sőt hasznos szerepet játszik, ám csak arra szorítkozik, hogy az élő szervezetek a kisebb környezeti változásokhoz alkalmazkodjanak.

Ötvenhét évvel azelőtt, hogy Darwin megjelentette *A fajok eredetét*, William Paley teológus azt írta *Natural Theology* című művében, hogy az élővilág összetettsége természetfeletti teremtőre utal, s ennek kapcsán – egyebek mellett – rámutatott arra, hogy egy óra sem lenne elkészíthető egy órásmaster terve és tudása nélkül. Ennek mondott ellen Richard Dawkins evolúcióbíológus 1986-ban megjelent, *A vak órásmaster* című könyve.⁴ A megrögzött ateista evolucionista szerint a biológia bonyolultsága célszerű tervezésre utalhat ugyan, de a természetes kiválasztódás merőben különbözik a tudatos tervezéstől. Azt írja, hogy a változást előidéző órásmaster a valóságban vak is, mert nem lát előre, nem számol a következményekkel, és nem is céltudatos, sőt Isten (az órásmaster) nem is létezik. Philip Johnson még tovább menve epéesebben kijelentette, hogy a kérdéses óraműves nem csak vak, de józan eszének birtokában sem volt.

Dawkins később – egyebek mellett – leírja, hogy pl. a fejlődési folyamat hogyan idézhette elő az emlősök szárnyainak kifejlődését. Hihetőnek látszó

⁴ Darwin elméletének egyik leghíresebb szószólója, számos vita részese. Gazdag irodalmi munkásságot tud maga mögött, csak magyarul tizenöt könyve jelent meg.

eszmefuttatása azonban sántít, mert pl. a mellső végtagok szárnyná alakulásában feltételezi, hogy a természet képes egy faj kedvező (előremutató, véletlen?) mutációinak *egész láncolatát* biztosítani (tervezni?), amelynek során számos apró mutáció végül egy jelentős változást, szárnyat lenne képes létrehozni, kialakítani. Nem említi a mutációk ártalmas (köztes) hatását (pl. a még ki nem alakult szárny esetén a fáról való lezuhanás veszélyét), s példaként az ember által véghezvitt *mesterséges evolúció* (tenyésztés) rövid idő alatt bekövetkező látványos eredményeit összehasonlíttja az évmilliók során kialakuló apró lépésekkel történő evolúcióval. Csakhogy a „mesterséges evolúció” is céltudatot feltételez, amellyel a vak órásmester nem rendelkezhetett. Az sem közömbös, hogy a mesterséges kiválasztásnak éppen a természet állít korlátokat, fajteremtő, átalakító, nemesítő lehetőségei is végesek.

Nem érdektelen – bár nem az aggályos kérdések közé tartozik –, hogy miért haltak ki egyes fajok. Elképzelhetők biológiai okok, pl. a nagytestűvé, nehezzé vált, repülni már alig tudó Dodo madár kihalása. A legtöbb kihalás *külső tényező, meteorütközés, extrém méretű tűzhányókitörés* (dinoszauruszok kihalása), *éghajlatváltozások, az életkörülmények változása* stb. következménye, *vagy éppen – napjainkban – az ember tevékenységének* eredménye.⁵

Ám nem minden fekete és fehér. Vannak olyan fajok, amelyek csak egy-egy földrészen, szigeten stb. fordulnak elő. Miért? Miképpen? Ezen esetekben – a tárgyilagosság tisztelete alapján – nem lehet kizárni a helyben maradó eredményű *véletlen mutáció lehetőségét sem*.

Az ismertettekét összefoglalva úgy tűnik, hogy a *fejlődéelmélet interpretációjának nehézségében végső soron az értelmes tervezés és a – zömükben értelmetlen – véletlenek ellentéte húzódik meg*. Értelmes tervező *csak Isten lehet*, ember már csak azért sem, mert az a fejlődési láncban (de a Biblia szerint is) csak később keletkezett. A két felfogás (vagyis az értelmes tervezés és a véletlen mutáció) szenvedélyes világnézeti harca ma sem tekinthető lezártnak, sőt kompromisszumként a két folyamat párhuzamos jelenléte sem zárható ki.

Joggal és megalapozottan hihetjük, hogy Isten az, aki – akár az ősrobbanás által – megteremtette az univerzumot, benne a mi világunkat, amely – ahogy a Biblia mondja –, „jó”. Vannak természetkutatók, de filozófusok is, akik feltételezik, hogy ezt követően Isten mintegy sorsára hagyta az önmagában is fejlődni képes univerzumot. Mások szerint az első teremtést az időben lezajló *folyamatos teremtés* követte, amely ma is működik. Ebben *éles cezúrát jelentett az élet*

⁵ Tudósok feltételezik, hogy 450 millió évvel kezdődően öt tömeges kihalás történt, köztük akár olyan is, ami a fajok 95%-át elpusztította. (David Attenborough, *Egy élet a bolygónkon*. Park Kiadó, Budapest, 2022, 281 old.)

megjelenése, melynek véletlen spontaneitása szinte elképzelhetetlen. (Legalábbis eddig nem sikerült utánozni!) Más szóval Isten az univerzumot létrehozta, majd hagyta (elősegítette) fejlődését, engedte (sőt akarta), hogy – egyebek mellett – *kialakuljon az élővilág* (minimum egy élő sejt), végül az újabb cezúrát jelentő ember, akit ebben a folyamatban – esetenként – *társteremtőnek* is használt. Ám a katekizmus azt is tanítja, hogy „Isten megteremtette, majd fenntartja és kormányozza a világot”. Más szóval Isten törődik művével, sőt a maga módján kormányozza is. (A Miatyánkban azt imádkozzuk, hogy „legyen meg az akaratom....itt a földön is”. Létezik *gondviselés*, amely nemcsak az emberre, hanem az univerzumra, sőt a történelemre is vonatkozik. (Azt, hogy hogyan, miért, és hogy mi ennek a határa, nem tudjuk!) Mindezt alátámasztja a világmindenség végtelenül bonyolult, célszerű felépítése, benne az élőlények egymásra utalt rendszere (biodiverzitás, ökoszisztéma), amely valójában egy tervező-teremtő lény célszerű kézjegye, a mű az alkotó „képmása”.

Ezen életszemléletnek számtalan közvetett gyakorlati vetülete, határterülete létezik.

Egy példájával az *Egyházforum*⁶ magam is foglalkoztam. Az *emberré fejlődés* a fogamzással kezdődik. A két emberi fél-ivarsejt egy sejtje egyesülése a *megtermékenyítés, amely a fogamzásnak (fogantatásnak) mint folyamatnak kezdete, első lépcsőfoka*. Ez a sejt a petevezetékben az anyaméh felé haladva osztódik, „átöltözik”, soksejtűvé válik (evolúció), de *lényegében, anyagában az eredeti egy sejt marad*. (Akár az ötförintosokra váltott ötvenforintos érme.) Ez az átalakulási szakasz a testen kívül is előidézhető. Végül az átalakult megtermékenyített petesejt spontán (vagy mesterségesen odajuttatva) beágyazódhat a méhbe, ellenkező esetben „éhen hal”, kilökődik. Sok megtermékenyített sejtnek (többségüknek) ez a sorsa. A *fogantatás folyamatának elengedhetetlen, egyúttal befejező része tehát a beágyazás*. Ekkor kezdődik ténylegesen az emberré fejlődés, (valójában az *evolúció*), s ekkortól méltó és érdemes az ébrény a lélek kapására. A megkülönböztetett tiszteletet érdemlő, potenciálisan emberré válható megtermékenyített petesejtnek még nincs lelke, *hisz egyik megtermékenyített petesejtről sem tudhatjuk előre, hogy beágyazódik-e vagy sem*.

Ez az elgondolás (felfogás) – lényegében – nem ellentétes a katolikus felfogással, amely szerint a „fogantatáskor kap a megtermékenyült sejt lelket”, csakhogy ez nem egy „pillanat”, hanem egy folyamat eredménye, amely a megtermékenyüléssel kezdődik, s a méhbe való beágyazódással fejeződik be. (Az

⁶ „A kontrollált fertilizáció bioetikai vonatkozásai”, *Egyházforum* 2020/4. 2-16. o.

animáció, azaz lélekteremtés idejét tekintve ehhez hasonló nézeten volt a legtöbb skolasztikus is!) *Ezt követi a minden emberre érvényes fejlődés (evolúció), amelynek rejtett (isteni) titkaira talán soha nem kapunk választ.*

A fejlődéstudomány egyik hiányossága, hogy *főként a múlttal és jellel foglalkozik, holott azt nem lehet elvonatkoztatni a jövőtől.* A kérdés megítélésében sokat segített a genom megfejtése. A tudomány fejlődése talán elvezethet az élő világ jövőjének tudatos építéséhez, aminek kapcsán sor kerülhet a biodiverzitás, ökoszisztéma, vagyis a természet helyreállítására (visszavadásztatására). Annál inkább, mert a gazdasági fejlődés nem tart örökké, félő, hogy már túl is haladtuk maximumát. Lehet, hogy eljön az idő, amikor pl. a mutációkat uralmunk alá tudjuk hajtani, és ebben a *bioetikának soha nem tapasztalt (fő)szerepet kell biztosítani!*

Ma a fejlődéstudománynak több ága, iránya van, irodalma szinte áttekinthetetlen, gyakran ideológiai alapokra épít. Egyes kutatók, véleményformálók nézete egymásnak homlokegyenest ellent mondhat. A szenvedélyes viták helyett objektív, multidiszciplináris összefogással talán tisztázhatók az eltérő vélemények, megoldhatók az ellentétek. A jövő generáció feladata, hogy a kérdést részrehajlás nélkül, bizonyítékokra épülő módon tisztázza és „ideológiai” szempontoktól mentesítve a tárgyilagos természettudományba (gyümölcsözően) vezesse vissza.

ROJKOVICH BERNADETTE

HOZZÁSZÓLÁS PROF. DR. SZÉLL KÁLMÁN AZ EVOLÚCIÓRÓL SZÓLÓ GONDOLATAIHOZ

Köszönöm szépen a nagyon mélyreható, sok értékes gondolatot felvető hozzászólást, melyekkel kiegészítette az írásomat, a véleményünk nagyon hasonló. Sok kérdésre a választ ma még nem tudjuk – ma még csak tükörben, homályosan látunk (1. Kor.13.) – és talán nem is a mi feladatunk az emberiség jelenlegi hiányos tudásával ezekre választ adni.

Egy gondolatával nem értek egyet, ez az emberi élet kezdete. Kérdezem, hogy talán az egysejtű élőlényeket nem tartjuk élő organizmusoknak? Két ivarsejt összeolvadásakor megtermékenyült osztódó petesejt az élet minden definícióját teljesíti. Meghatározott genetikai programmal rendelkezik, mely meghatározza egyediségét, az egyedfejlődése a sejtek összehangolt, folyamatos, fokozatos fejlődésével valósul meg (autopoiesis) autonom módon, szigorú terv szerint és a fejlődésében nincsenek minőségi ugrások. A fejlődése minden szakaszában – és nemcsak a beágyazódás során - az életének fenntartásához megfelelő külső körülmények szükségesek. Az animáció, azaz lélekteremtés idejének meghatározásához természettudományos bizonyítékokkal nem rendelkezünk, ez a kérdés számunkra misztérium.

Egyetértek azzal a megállapításával, hogy a fejlődéstudományok a múlttal és a jelennel foglalkoznak, de nem tartom hiányosságának azt, hogy a jövőre nézve biztos következtetéseket levonni nem tudnak. A jövő rajtunk is múlik ezért nagy a felelősségünk.

KERTÉSZ GÁBOR

**NÉHÁNY GONDOLAT
GYORS ELEMZÉS A DOBBS V. JACKSON ÍTÉLETRŐL**

2022. június 24-én az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága kihirdette a Dobbs v. Jackson ügyben hozott döntését.

Az amerikai jogi kultúra jelentősen eltér a magyartól. Amerikában a „precedenseknek” kitüntetett szerepük van, ezektől a régi ítéletektől hasonló tényállás mellett a későbbi bírók nem térhetnek el. A Legfelsőbb Bíróság, mint neve is mutatja, az Egyesült Államok legfőbb bírói fóruma, az itt hozott ítéletek mindenhol követendő precedensnek számítanak. A Legfelsőbb Bíróságon kilenc bíró dolgozik, ahol (magyar fogalmak szerint) az „előadó bíró” által készített tervezetet a kilenc tagú bíróság többségi szavazással elfogadja, vagy elutasítja és új tervezet készítésére kéri fel az előadót. A bírónak, hasonlóan a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatához, lehetősége van az elfogadott ítélethez – az ítéletet ellenző szavazatát indokoló – különvéleményt, valamint – ha megítélése szerint az ítélet indokolása jelentős kérdést nem tisztázott kellően – párhuzamos indokolást fűzni. Az ügyben Alito bíró volt az előadó bíró, az ítélethez párhuzamos indokolást fűzött Thomas, Kavanaugh és Roberts bíró, és közös különvéleményt írt Breyer, Sotomayor és Kagan bíró. Vagyis az ítélethez csak Barrett és Gorsuch bírók nem fűztek kiegészítést.

A hosszú, az ítélethez fűzött jogtörténeti példákat felsoroló kiegészítések tételesen felsorolják, hogy az egyes tagállamokban a XIX. században és a XX. század első felében hogyan szabályozták az abortuszt. A vonatkozó tagállami jogszabályok abban megegyeznek, hogy elítélték, valamilyen módon szankcionálták az abortuszt.

Az abortuszt „legálissá” tevő 1973-as Roe v. Wade, valamint az 1992-es Planned Parenthood v. Casey ítélet precedens erejének eltörlésének az indokolása egyfelől a tagállamok régi, az abortuszt tiltó törvényeire, valamint arra a tényre alapozták, hogy „abortuszhoz való jog” az Alkotmányban nincs deklarálva. Az „abortuszhoz való jog” létét az 1992-es ítélet az Alkotmány XIV. kiegészítéséből vezette le. Eszerint „egyetlen állam sem hozhat vagy alkalmazhat olyan törvényt, mely csorbítja az Egyesült Államok polgárait megillető előjogokat vagy mentességeket; egyetlen állam sem foszthat meg valakit életétől, szabadságától vagy tulajdonától megfelelő törvényes eljárás nélkül; és egyetlen állam sem tagadhat meg a törvények nyújtotta egyenlő jogvédelmet a joghatósága alatt élőkétől.” Annak az ítéletnek az indokolása szerint az abortuszt tiltó törvény csorbítja a polgárokat megillető jogokat, ezért alkotmányellenes. A mostani ítélet

rámutat arra, hogy az abortusz szabályozása a XIV. alkotmány-kiegészítés előtt és után is tagállami hatáskör volt, és már jóval az 1868-ban elfogadott kiegészítés előtt születtek az abortuszt szabályozó tagállami szabályok, de a kiegészítés után is sok ilyen tagállami rendelkezés született. Az 1973-as ítélet után, annak precedens ereje miatt a tagállami abortusz rendelkezések eltűntek. Bár első pillantásra szimpla „jogtörténeti érdekesség”, hogy az ítélethez mindössze White bíró fűzött különvéleményt, amihez Rehnquist bíró is csatlakozott. Érdeemes emlékezetünkbe idézni a magyar Kilényi Géza mondását a 90-es évekből, hogy alkotmánybíróként arra volt a legbüszkébb, amikor egy korábbi különvéleménye lett évekkkel később egy másik ügy többségi véleményének az alapja.

A három bíró által írt különvélemény éppen arra a pontra helyez nagy hangsúlyt a XIV. kiegészítésből, hogy nem lehet a polgárok jogait – jelen esetben az abortuszhoz való jogot – csorbítani.

Az ítélet meghozatala óta eltelt időben döntően emberi jogi érveket alkalmaz mindkét oldal. Ezek közül is kiemelkedő publicitással és hatékonysággal merül fel a nemi erőszak révén megfogant (direkt nem írok meghatározást, hiszen jogilag egyértelmű döntést nem lehet mondani, csak az éppen vizsgált jogi kontextusban lehet embernek/dolognak/jogi-várománynak minősíteni a nőben biológiailag élő, önálló genetikai kóddal rendelkező „sejtcsomót”) abortálásának kérdése, amely kérdésben ez idáig világszerte szinte teljes volt a konszenzus, hogy ilyen esetben az abortusz engedélyezett. Ezért jogi álláspontom szerint a világszerte konszenzussal megalkotandó „ember” fogalom lehet képes konzisztensen kezelni mind a személyi jog, mind a vagyoni jog területén felmerülő gyakorlati és jogi választ igénylő kérdéseket.

Abban a világ minden jogrendszere egyetért, hogy a nemi erőszak bűncselekmény, a különbség csak a szankció kapcsán van (pénzbüntetés, közérdekű munka, szabadságvesztés, kémiai/biológiai kasztráció, kivégzés). Viszont szinte valamennyi állam joga lehetőséget ad nemi erőszak esetében az abortuszra, függetlenül attól, hogy az elkövetőt a törvény milyen büntetéssel rendeli büntetni. Vagyis, HA biológiailag (és ez alapján jogilag is) embernek tekintjük az erőszak hatására a nőben (a bűncselekmény áldozatában) növekedésnek indult, önálló genommal rendelkező „sejtcsomót”, akkor őt az apja által elkövetett bűncselekmény miatt ítélik el, akár súlyosabban, mint a bűnt elkövető apát. Ezzel kapcsolatban érdemes egy ószövetségi szabályt idézni, amikor a nemi erőszakot valamennyi kortárs állam joga a mainál súlyosabban büntette: MTörv 24,16 „Az apák ne lakoljanak halállal a gyermekek miatt, s a gyermekek sem az apák miatt. Mindenki csak a maga bűnéért lakoljon halállal.”

Az biológiai szinten evidencia, hogy az embrió, magzat önállóan életképtelen, szüksége van saját életfenntartásához az anyjára mint „gazdatestre”, ahonnan „parazitaként” vonja el a létfenntartásához szükséges erőforrásokat még születése után is hosszú ideig. Az „erőforrás-gazdálkodás” felől nézve gazdasági szempontból valóban nehéz érvelni a „gyermekvállalás” mellett, hiszen ez a döntés rövid és középtávon is nagy valószínűség szerint erőforrás-vesztéséget okoz. Ebből a logikából egyenes következmény a „pro choice” név, hiszen az mindenkinek szabad döntése, hogy – a közterhek megfizetése után – erőforrásait mire és hogyan használja fel; dönthet úgy, hogy saját szükségletei kielégítésére, de úgy is, hogy egy másik, öt hosszú ideig kihasználó személy érdekeire használja fel. Azt csak zárójelben jegyzem meg, hogy az emberiség többezer éves történelme szerint a korábban szükségszerűen parazita utód felnőve (itt a hosszú táv 20 évet jelent legalább) az esetek zömében segíti, támogatja az általa előállított erőforrásokkal a gazdatest létfenntartását.

A 213 oldalas ítéletnek bioetikai szempontból több jelentős rendelkezése nincs; az indokolás, a párhuzamos és különvélemények érveinek döntő része az USA társadalmi és jogi kultúrájában értelmezhetőek, amelyek itt, Közép-Európában vagy értelmezhetetlenek, vagy mást jelentenek.

Kontinentális, magyar jogászként azt tudom mondani, hogy a kérdés jogilag addig nem jut nyugvópontra – nemcsak az Egyesült Államokban, hanem világszerte sem – amíg nem születik jogilag értelmezhető és kötelező definíció az „ember” fogalmáról.

Mi jogászok „szeretünk” definiálni, viszont a „köztudomású tényeket” nem definiáljuk, azokat adottnak vesszük. Akkor van hatalmas, nemcsak jogi probléma, ha kiderül egy ilyen köztudomású tényről, hogy mindezidáig tévedésben voltunk a tartalmáról. Jogi, szabályozási oldalról tudunk új definíciót alkotni és a korábbi, tényszerűen hibás helyzetértékeléseket korrigálni, de ennek általában nagy szociológiai változások is lesznek a következményei. Ezért szakmai véleményem szerint ENSZ egyezmény szinten szükséges definiálni az „ember” fogalmát, amihez a különféle élettudományok eredményeit szükséges felhasználni, beépíteni.

A MAGYAR BIOETIKAI TÁRSASÁG ELNÖKSÉGÉNEK ÁLLÁSFOGLALÁSA AZ AMERIKAI LEGFELSŐBB BÍRÓSÁG ÉLETPÁRTI DÖNTÉSÉRŐL

Az amerikai Legfelsőbb Bíróság bíráinak 2022.06.24-én a Dobbs v. Jackson ügyben hozott életpárti döntése kivette az alkotmányos jogok közül az abortuszt, ezzel lehetővé téve, hogy Amerika államai jobban védhessék az életet, és szigorúbban szabályozhassák az abortuszt.

A Legfelsőbb Bíróság döntésében megállapítja azt a tényt, hogy az Egyesült Államok Alkotmánya nem biztosítja az „abortuszhoz való jogot”; az abortusz kérdését a választott testületeknek (vagyis a tagállami törvényhozásoknak) kell szabályozniuk. Ennek keretében az abortusz ügyben eddig irányadó Roe v. Wade valamint Planned Parenthood v. Casey ügyeket a továbbiakban nem lehet precedensként használni.

A döntés alapján a törvényhozások a rendelkezésükre álló orvosi, biológiai tények és a képviselők, valamint az általuk képviselt választópolgárok által vallott erkölcsi, morális értékek alapján tudják megalkotni a szükséges szabályozást.

Bízunk benne, hogy a meghozandó új rendelkezések az emberi élet védelmét veszik majd alapul.

dr. Rojkovich Bernadette
a Magyar Bioetikai Társaság elnöksége
nevében

HÍREK

JÁVOR ANDRÁS

EGY ÚJ JELENTÉS ÖSSZEHAJONLÍTJA A VILÁG ABORTUSZTÖRVÉNYEIT¹

(<https://www.liveaction.org/news/author/catherine-livingston/>)

A Family Research Council 2022 januárjában közzétett új jelentése összehasonlítja a világ abortusztörvényeit. A jelentés az Egyesült Államokkal kapcsolatban nyugtalanító kijelentést tesz: „Annak ellenére, hogy az Egyesült Államokat gyakran a kommunizmus ellenpólusának tekintik, ez az ország önként elfogadta az abortuszt, egy olyan atrocitást, amelyet a kommunista országokban gyakran a kínzás egyik formájaként használtak. Ebben az országban az abortusztörvények – bár az amerikaiak abortuszról alkotott nézeteivel nincsenek összhangban – rosszabbak vagy ugyanolyanok, mint az emberi jogokat a legsúlyosabban megsértő államokban.”

E megállapítást azt követően olvashatjuk, hogy a jelentés kifejti: az Egyesült Államok, továbbá Kanada, Kína, Vietnam, valamint Észak- és Dél-Korea a világ azon hat országa, amelyek törvényei a terhesség teljes időtartama alatt bármikor lehetővé teszik az abortuszt.

A jelentés megjegyzi, hogy az Egyesült Államok „szélsőségesen” engedékeny abortusztörvényei „nemcsak a világ nagy részének nézeteivel ütköznek, hanem a legtöbb amerikai állampolgár véleményével is ellentétesek”; ennek alátámasztására idézi az Associated Press felmérését, amelyből kiderül, hogy az abortuszt a második trimeszterben az amerikaiak 65%-a szerint kellene tiltani, míg a harmadik trimeszterben 80%-uk szerint.

Ami a világ más részeit illeti, az abortusztörvények kontinensenként és országonként változnak. A huszonnyolc oldalas jelentésben egyebek között a következő fontos információk is helyet kaptak:

¹ Mint a Magyar Bioetikai Szemle e számából is kiderül, a szóban forgó jelentés közzététele óta az Egyesült Államokban alapvető változás történt az abortusz szabályozásával kapcsolatban. A jelen írás éppen azért lehet érdekes, mert arról tájékoztat, milyen viszonyok uralkodtak e tekintetben a közelmúltig, és megérthetjük, miért tekinthető kulcsfontosságúnak az amerikai Legfelsőbb Bíróság ideai döntése, amely szerint az ország alkotmánya nem tartalmazza az „abortuszhoz való jogot”. (A főszerkesztő megjegyzése.)

Az európai kontinensen az 52 államból 40 ténylegesen a terhesség első 12 hetére korlátozza az abortuszt, míg „négy európai állam teljesen tiltja az abortuszt, öt pedig csak különleges kivételek esetén, és soha nem választható alapon engedélyezi”.

Az 52 európai ország közül csak három engedi meg a 15. hét után a választható abortuszt.

Egyetlen európai országban sem megengedett a 24. hét után a választható abortusz, szemben az Egyesült Államokkal.

A jelentés megemlíti Andorrát, amely egyike annak a három országnak, ahol az abortusz semmilyen okból nem engedélyezett. „Az andorrai alkotmány abból az elvből kiindulva tiltja az abortuszt, hogy az állam elismeri az élethez való jogot, amelyet teljes védelemben részesít az élet minden szakaszában” – írja az FRC, hozzátéve, hogy Andorrában „az abortusszal szemben a meg nem született gyermekek kettős védelmet kapnak, amely egyrészt az élethez való jogukon alapul, másrészt azon, hogy az abortusz-eljárások fizikai szenvedést okoznak” (9. oldal).

Egy másik életpárti európai ország Málta. Az FRC kifejti, hogy ez az ország „elismeri a két élet jelenlétét, és biztosítja, hogy az anya szabadsága nem élvez elsőbbséget a gyermek élethez való jogával szemben”. Máltán az anyai halálozási arány alacsony: mindössze hat haláleset jut 100 000 élveszületésre (22. o.). Az Egyesült Államokban, ahol az abortusz a terhesség mind a kilenc hónapjában elérhető, az anyai halálozási ráta 17,4 halálozás 100 000 élveszületésre vetítve (10. o.). Az FRC szerint „[ez] az összehasonlítás eloszlatja azt az érvet, hogy az abortuszhoz való hozzáférés szükséges az anyai halálozási arány csökkentéséhez”.

Lengyelország minden esetben védi a méhen belül meg nem született gyermekeket az abortusztól, kivéve a nemi erőszak, a vérfertőzés és az anya életének védelme esetét. 2020. október 22-én a lengyel Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte a nők abortuszát – beleértve a „súlyos és visszafordíthatatlan magzati rendellenesség vagy gyógyíthatatlan betegség esetét is, amely a magzat életét is veszélyeztetheti”.

Meghívó

A Magyar Bioetikai Társaság tisztelettel meghívja Önt a
2022. évi (32.) Konferenciájára
Időpont: 2022. szeptember 16.
„Az evidenciák meghasadtak, kapcsolataink sérültek”

Helyszín: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szent II. János Pál díszterem
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28. II. emelet
A konferencia fővédnöke:
Ft. Dr. Kuminetz Géza
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora
Szervezők:
Magyar Bioetikai Társaság
Szent. II. János Pál Pápa Kutatóközpont
T72 Egészségügyi Munkacsoport
Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesülete

A konferencia a következő YouTube csatornán követhető a konferencia idején:

<https://youtu.be/>

PROGRAM

13.00. Elnöki megnyitó Rojkovich Bernadette

Köszöntők

Kuminetz Géza, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora, **Szent.** II. János Pál Pápa Kutatóközpont vezetője

Jávor András, T72 Egészségügyi Munkacsoport

Faragó István, a Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének elnöke

Nyékyné Gaizler Judit: Gaizler Gyula születésének 100. évfordulója

14.00-15.00. Gaizler Gyula díjazottak előadása

14.00. Záborszky Magdolna: A törvények hierarchiája

14.20. Bándi Gyula: Felelősségünk a jövő nemzedékekért

14.40. Jákó János: A testi lelki jó („καλός και αγαθός άνήρ”)

15.00. Szünet

15.30-17.00. Előadások

15.30 Bokor Zoltán: „A béke az igazságosság gyümölcse” (Szent VI. Pál pápa). A Katolikus Egyház tanítása a békéről, a népek jogairól és az igazságosságról

16.00. Kovács Gusztáv: Az elfeledett gondoskodás

16.30. Purebl György: Érzelmi vérzéscsillapítás: a pszichológiai elsősegély módszere

17.00. Jávor András: A keresztény etika esélye a pluralista világban

17.30 Szünet

18.00. A Magyar Bioetikai Társaság közgyűlése (második meghirdetés)

SZERZŐINK

Prof. Dr. Kovács Gusztáv teológus, filozófus, egyetemi tanár, a Pécsi Püspöki Hittudomány Főiskola rektora, az Emberi Méltóság és Társadalmi Igazságosság Tanszék vezetője

Prof. Dr. Széll Kálmán orvos, címzetes egyetemi docens, a Pécsi Orvostudományi Egyetem Főiskolai Kara Szombathelyi Tagozatának professor emeritusa, a Keresztény Egészségügyiek Dr. Batthyány László Társaságának tb. elnöke

Dr. Rojkovich Bernadette orvos, a Budai Irgalmasrendi Kórház Reumatológiai Centrumának osztályvezető főorvosa, a Magyar Bioetikai Társaság elnöke, a Magyar Bioetikai Szemle szerkesztőbizottságának tagja

Dr. Kertész Gábor PhD, LL.M., jogász, kánonjogász, főiskolai tanár (IBS Nemzetközi Üzleti Főiskola), a Magyar Bioetikai Társaság elnökségi tagja, a Magyar Bioetikai Szemle szerkesztője

Dr. Jávor András orvos, informatikus, nyugalmazott közigazgatási államtitkár, a Magyar Kormánytisztviselői Kar tb. elnöke, a Magyar Bioetikai Társaság elnökségi tagja, a Magyar Bioetikai Szemle szerkesztőbizottságának tagja

TARTALOM

Turgonyi Zoltán

Lectori salutem.....1

TANULMÁNY

Kovács Gusztáv

Nézz fel! Teremtésvédelem a filmvásznon.....5

FÓRUM

Széll Kálmán

Gondolatok az evolúcióról.....16

Rojkovich Bernadette

Hozzászólás Prof. Dr. Széll Kálmán az evolúcióról szóló gondolataihoz.....26

Kertész Gábor

Néhány gondolat. Gyors elemzés a Dobbs v. Jackson ítéletről.....27

A Magyar Bioetikai Társaság Elnökségének állásfoglalása

az Amerikai Legfelsőbb Bíróság életpárti döntéséről.....30

HÍREK

Jávor András

Egy új jelentés összehasonlítja a világ abortusztörvényeit.....31

Meghívó a Magyar Bioetikai Társaság konferenciájára.....33

Szerzőink.....35